

RAZVOJ GLOBALNE NOVINARSKE ETIKE: RAZNOLIKE TRADICIJE, UNIVERZALEN ETIČNI KODEKS?

Melita Poler Kovačič

Povečan globalni domet in vpliv medijev v novem tisočletju vzpostavljata potrebo po globalni novinarski etiki pri poročanju o mednarodno relevantnih zadevah. V središču raziskovalnega zanimanja je vprašanje, ali je mogoče in zaželeno razviti niz skupnih etičnih načel v univerzalnem novinarskem kodeksu. Pri tem so ključna vprašanja, ali je mogoče priti do soglasja o univerzalnih vrednotah, ali jih je smiselno kodificirati in ali je uvedba univerzalnega kodeksa lahko učinkovit vzvod globalne novinarske odgovornosti. Etičnih kodeksov ni mogoče enačiti z novinarsko etiko in etičnim odločanjem, na katera vplivajo različni dejavniki. Pomembno je razvijati družbeno in medijsko klimo, ki bo v uredništvih spodbujala vrednote globalne etike. Vendar zavrnitev univerzalnega kodeksa ne pomeni zavrnitve vključevanja kozmopolitske perspektive v novinarsko poročanje. Prav tako ne pomeni, da je treba opustiti idejo o univerzalnem kodeksu. Razprave o njem bi morale biti del obsežnega in nenehnega samospraševanja novinarjev o svojem poslanstvu, položaju in prihodnosti. Razumeti jih je treba predvsem kot priložnost za širšo analizo stanja v profesiji in kritičen premislek o tem, kaj lahko novinarska skupnost in družba storita za premostitev ovir pri uresničevanju cilja svobodnega in odgovornega novinarstva.

KLJUČNE BESEDE novinarska etika, etični kodeksi, novinarska profesionalizacija, novinarska samoregulacija, globalizacija, univerzalnost

Development of Global Journalism Ethics: Various Traditions, Universal Ethical Code?

The increased global reach and impact of media in the new millennium raises the need for a global journalism ethics when reporting on matters of international relevance. In the limelight of the research interest is the question whether it is possible and desired to develop a set of common ethical principles in a universal journalism code. The crucial questions are whether it is possible to come to an agreement about universal values, whether it is reasonable to codify them and whether the adoption of a universal code can be an efficient instrument of global journalistic responsibility. Ethical codes cannot be equated with journalism ethics and ethical decision-making, which is influenced by different factors. It is important to develop a social and media climate which will stimulate values of global ethics in media newsrooms. However, the rejection of a universal code does not imply a rejection of including a cosmopolitan perspective in news reporting. It also does not mean that the idea of a universal code should be abandoned. Discussions about it should be part of an extensive and constant journalists' self-questioning about their mission, situation and future. They should be understood mostly as an opportunity for a wider analysis of state of the profession and for a critical reflection on what the journalistic community and the society can do to surmount the obstacles when carrying out the goal of free and responsible journalism.

KEYWORDS journalism ethics, ethical codes, journalism professionalization, journalism self-regulation, globalization, universality

Razprave o globalni novinarski etiki v 21. stoletju postavljajo v središče raziskovalnega zanimanja vprašanje, ali je mogoče in zaželeno razviti niz skupnih etičnih načel v univerzalnem novinarskem kodeksu. Snovanje takega kodeksa je v novinarskih študijah prepoznano kot eden ključnih raziskovalnih izzivov (Starck 2001, 145–146), čeprav prvi poskusi segajo že v 20. ter zlasti 50. in 70. leta prejšnjega stoletja. Zaključke takratnih razprav so povzeli avtorji poročila *Mnogo glasov, en svet* (MacBride idr. 1980, 243–244), ki so – izhajajoč iz prepričanja o neločljivi povezanosti svobode z odgovornostjo (Osolnik 2005, 9) – poudarili pomembnost profesionalne etike, vendar so se zavzeli le za uvedbo kodeksov na nacionalnih in morebiti regionalnih ravneh (MacBride idr. 1980, 262).

Iskanje univerzalnosti v novinarski etiki je bilo v preteklosti povezano predvsem s prizadevanji za profesionalizacijo novinarstva (gl. npr. Splichal 1988) oziroma z opredeljevanjem skupnih temeljev profesije v smislu prevladujoče novinarske ideologije (Deuze 2005). Vendar pa težnje k snovanju univerzalnega kodeksa izvirajo tudi iz potrebe po izboljševanju etičnih praks pri novinarjevem delovanju in vplivanju zunaj svoje države oziroma kulture, zato so se še posebej razmahnile v obdobju porasta interneta in novinarskega sporočanja za večnacionalno občinstvo (Frost 2000, 240). Sklicujejo se na pozive, da mora novinarska etika v novem tisočletju preiti z lokalnih/nacionalnih/regionalnih na globalno raven, ker povečan globalni vpliv medijev – zlasti pri poročanju o mednarodno relevantnih zadevah – prinaša globalne dolžnosti (Ward 2008, 144).

Mednarodne novinarske organizacije so zavzele stališče proti univerzalnemu kodeksu, češ da ni enega samega modela samoregulacije, ki bi ga lahko posnemali po vsem svetu (npr. IFJ 1999), ampak je novinarsko samoregulacijo treba razvijati na temelju nacionalnih kultur (npr. AIPCE 1999). Po drugi strani pa soglasje o skupnih temeljih poklica lahko prispeva h krepitvi samozavedanja in delovanja novinarjev kot koherentne skupine s prepoznavn(ejš)o identiteto. Obenem lahko v postmoderni dobi, ki jo zaznamuje zaton etičnega (Bauman 1993), univerzalni kodeks predstavlja ščit pred etičnim relativizmom (Herrscher 2002; Strentz 2002); lahko prispeva k preseganju miselnosti, da je »vse odvisno« (Strentz 2002, 275), in »je v pomoč pri reševanju problemov, ki so jih ustvarile vlade, ekonomske skupine in novinarji po svetu, ki se skrivajo za idejami *kulturnega relativizma*, da bi ubranili komunikacijske sisteme, ki njim ohranjajo oblast, ljudi pa puščajo v nevednosti« (Herrscher 2002, 285–286).

Kulturna raznolikost na eni in globalizacija na drugi strani v sodobnem svetu na različnih področjih povzročata napetosti med ohranjanjem lokalnih vrednot in prizadevanji za univerzalno etiko (gl. npr. Melé in Sánchez-Runde 2013), kar se v novinarstvu kaže kot dilema med upoštevanjem različnih tradicij, ki otežujejo opredelitev skupnih novinarskih vrednot, in potrebo po univerzalnem kodeksu, ki zaradi globalnih dolžnosti sodobnih medijev in vzpona etičnega relativizma postaja vedno izrazitejša. Pri tem so ključna vprašanja, ali je mogoče priti do soglasja o univerzalnih vrednotah, ali jih je glede na njihovo (pričakovano) splošnost smiselno kodificirati in – zlasti – ali je uvedba univerzalnega novinarskega kodeksa lahko učinkovit vzvod globalne novinarske odgovornosti v obdobju globalne krize – ekonomskih problemov, terorizma, konfliktov, podnebnih sprememb, revščine in bolezni –, ko je potreba po novinarstvu, ki bo rušilo zidove predsodkov, nevednosti in nemoči po svetu ter delovalo kot nadzornik nosilcev oblasti in moči (White 2007, iv), večja kot kadarkoli prej.

Kozmopolitska etika za državljane sveta

Procesi globalizacije so v poznem 20. stoletju dobili izjemne razsežnosti, k čemur so prispevali inovacije v informacijski tehnologiji, novi sistemi telekomunikacij in računalniško podprtih informacijskih omrežij ter rast kapitalistične ekonomije z multinacionalnimi korporacijami in mednarodno delitvijo dela (Maruyama 2008, 166). Globalizacija je nepovratna in po mnenju nekaterih (npr. Apel 2000, 137–138) povzroča razmere, v katerih je nujna uveljavitev univerzalne etike.

Kot vseh drugih družbenih praks tudi novinarstva ni mogoče celovito razumeti ločeno od globalizacije, saj je – kot njen vzrok in rezultat – pomemben sestavni del teh družbenih transformacij (Reese 2010, 344). V vedno bolj globaliziranem in hkrati kulturno raznolikem svetu se kaže potreba po prenovi tradicionalne novinarske etike, pri čemer je temeljno vprašanje, ali bi se morali – če je to sploh mogoče – sporazumeti o naboru etičnih vrednot za novinarje po (vsem) svetu ali pa je ustreznejše sprejeti stališče, da se bo novinarska etika kljub novim okoliščinam vedno razlikovala od države do države oziroma od kulture do kulture. Ta dilema je povezana s kompleksnim odnosom med *univerzalnim* in *partikularnim*, ki kot filozofski problem obstaja že dolgo, vendar v obdobju pospešene globalizacije potrebuje obravnavo tudi na bolj praktični ravni samoregulacije novinarske dejavnosti (Wasserman 2009, 85).

Delovanje medijskih korporacij postaja vedno bolj globalno, nove tehnologije novinarjem olajšujejo zbiranje informacij z različnih koncev sveta, novinarska sporočila pa po satelitu ali internetu dosegajo ljudi po vsem svetu ter (lahko) vplivajo na odločitve vlad, vojska, humanitarnih organizacij in sprtih etničnih skupin. Tak globalni doseg in vpliv medijev prinašata nove – globalne dolžnosti, trdi Ward (2010a, 159–160). V svetu, kjer mediji združujejo pluralnost religij, tradicij, etničnih skupin, vrednot in organizacij z različnimi agendami, je globalna odgovornost nujna. Če poročanje ni globalno odgovorno, si lahko bralec z drugega konca sveta napačno razlaga vzroke nasilja na Srednjem vzhodu ali lakote v Afriki; pristranska poročila lahko spodbudijo etnične skupine k spopadam; predsodkov polni mediji lahko množice popeljejo v vojno; hujskaški prispevki lahko slikajo ljudi od drugod kot grožnjo. Šele novinarstvo z globalno perspektivo omogoča razumevanje globalnih problemov revščine, uničevanja okolja, tehnoloških neenakosti in politične nestabilnosti.

Globalna novinarska etika zahteva vključitev mednarodne perspektive v poročanje ter zavrnitev izkrivljenega poročanja zaradi ozkoglednosti, izhajajoče iz etnocentrizma, skrajnega patriotizma in privrženosti posameznim skupinam; zahteva reinterpretacijo etične vloge novinarstva in novičarskih medijev ter novinarskih načel in standardov v globalnem kontekstu, pa tudi oblikovanje morebitnih novih načel in norm kot vrednostnih vodil globalnega novinarstva (Ward 2005, 6). Tradicionalna novinarska etika je bila razvita za novinarstvo, ki služi lokalnim, regionalnim ali nacionalnim javnostim, medtem ko globalna etika privzema kozmopolitsko držo, ki jo je mogoče povzeti s tremi imperativi (Ward 2010a, 158–162): *deluj kot globalni akter, služi državljanom sveta in spodbujaj razumevanje iz mednarodne perspektive*.

Vendar kozmopolitska drža novinarja kot »transnacionalnega javnega komunikatorja« (Ward 2011a, 744) ne zavrača kulturne raznolikosti ter se ne odreka parcialnosti in lokalni navezanosti. Njeno izhodišče je, da človek istočasno živi v dveh skupnostih – lokalni in globalni –, zato mora biti privrženost lokalnemu omejena v primerih, ko lahko novinarske zgodbe vplivajo na državljane drugih držav (Ward 2005, 15–16). Transnacionalna odgo-

vornost ne pomeni, da bi se morale posebnosti lokalnega oziroma nacionalnega povsem umakniti pred globalnim. Novinarska etika mora zagotoviti okvir, v katerem bo novinarstvo lahko delovalo globalno in obenem upoštevalo posebnosti lokalnega (Wasserman 2010, 70–71). Nujnosti ohranjanja lokalnega gotovo ni mogoče zanikati, kajti uspešno novinarsko delovanje izhaja predvsem iz kulture, vrednot in pričakovanj znotraj lastne družbe (Herrscher 2002, 285), vendar globalne teme, kot so mednarodni odnosi, humanitarna pomoč, človekove pravice, vojne, terorizem, klimatske spremembe, skrajna revščina in druge globalne neenakosti, terjajo globalni etični premislek (Ward 2010, 154), pri katerem je vloga novinarjev velikega pomena.

Wasserman (2011) predlaga globalno dialoško etiko, ki bi jo razvili s kritičnim dialogom znotraj lokalnih okolij, upoštevajoč zgodovinske okoliščine, vsakdanje izkušnje in uveljavljene prakse. Ward (2010b, 68) podobno meni, da mora oblikovanje globalne novinarske etike temeljiti na dialogu, v katerem so slišani različni glasovi. Toda kako ustvariti sozvočje teh glasov, v katerem bo mogoče priti do soglasja o skupnem, celo univerzalnem, ob hkratnem spoštovanju kulturno pogojenih različnosti in posebnosti? Kako uravnotežiti globalno z lokalnim? Nekateri avtorji (npr. Wasserman in Rao 2008; Rao 2009) uvajajo pojem *glokalizacija*, ki ob globalnem upošteva tudi lokalne kontekste komuniciranja (Kraidy 1999, 472). Glokalizacija spreminja lokalno, toda ne tako, da bi to postalo neprepoznavno; globalni in lokalni konteksti delujejo vzajemno, ne da bi drug drugega prevzeli (Rao 2009, 486). Glokalizacija tako briše ločnice med univerzalizmom in partikularizmom (Thornton 2000, 81). Je to pristop, ki bi ga bilo mogoče uveljaviti pri snovanju globalne novinarske etike in morda tudi univerzalnega etičnega kodeksa?

V iskanju univerzalnih novinarskih vrednot

Pri reševanju zapletenega razmerja med univerzalnim in partikularnim v novinarski etiki je mogoče izhajati iz ideje *glokalnega*, toda najprej se je treba ustaviti pri problemu *univerzalnosti*, ki ga je mogoče obravnavati na treh ravneh (Ward 2010a, 173). Prva je filozofska in ugotavlja, kaj so univerzalna načela, ali jih je mogoče najti ali pa jih je treba ustvariti. Druga se nanaša na vprašanje, v kolikšni meri so za novinarje različnih kultur sploh značilne skupne vrednote. Tretja pa se ukvarja s politično-kulturnimi posledicami uveljavljanja (domnevno) univerzalnih načel, zlasti s skrbjo, da ne bi bile kot univerzalne prepoznane vrednote novinarstva iz »zahodnega« sveta in nato vsiljene različnim medijskim sistemom brez upoštevanja kulturnih razlik. Novinarji iz Azije in z Bližnjega vzhoda so, recimo, izrazili zaskrbljenost, da bi v globalnem kodeksu prevladale zahodne ideje in vrednote (Rao in Lee 2005). V iskanju univerzalne etike so namreč že bili poskusi »uvoza« tradicionalnih zahodnih vrednot, utemeljenih v razsvetljenski filozofiji, kot je, recimo, objektivnost (Brislin 2004, 132).

Razvoj globalne etike mora že v izhodišču upoštevati problematično naravo univerzalnega. V dozdajšnjih razpravah o postavitvi normativnega okvira globalne novinarske etike se glavno nestrinjanje nanaša prav na naravo univerzalnega oziroma na to, katera teorija bi lahko zagotovila ogrodje za inkluzivno in široko sprejemljivo idejo univerzalnega (Wasserman 2010, 71–73). Korenine pojma univerzalnih vrednot so v zahodni racionalistični misli, kjer je njihovo legitimnost zagotavljala »logična struktura« moralnih predpisov, in ne njihov kontekst. Razsvetljenski pogled na univerzalno moralnost, ki je iz presojanja odstranil vse zunanje dejavnike razen človeškega uma, je bil v evropskem in severnoameriškem kontekstu prevladujoč od 18. stoletja dalje (Christians 1997, 4). V utemeljevanju novinarske etike

je desetletja dominirala klasična liberalna privrženost individualnim pravicam in odločanju osebe. Občasno so se pojavljali izzivi komunitarizma, feministične etike in etike skrbi; čeprav so bili obrobni, so utrli pot nekaterim novim teoretskim premislekom, kot so ontološki pristop h globalni novinarski etiki (Clifford Christians), teorija globalne etike kot pogodbe med novinarstvom in globalno družbo (Stephen Ward), neoaristotelovska globalna etika vrlin (Nick Couldry) in postkolonialna kritika univerzalizma (podrobneje o njih gl. v Wasserman 2010, 73–79). V akademski skupnosti torej ni soglasja, kateri teoretski okvir naj tvori temelje globalne oziroma univerzalne novinarske etike.

V zadnjih desetletjih in zlasti na začetku novega tisočletja je več strokovnjakov za etiko predlagalo nabore univerzalnih vrednot. Christians in Nordenstreng (2004) na primer navajata spoštovanje človeškega dostojanstva, resnicoljubnost in nenasilnost, ki izhajajo iz prvobitne svetosti življenja. Perkins (2002) predlaga resnicoljubnost, neodvisnost in odgovorno svobodo. Ward (2005) našteva verodostojnost, upravičljivost posledic in humanost. Herrscher (2002) bi v kodeks vključil resnicoljubnost, celovitost poročanja, razkritje konflikta interesov, svobodo, neodvisnost in samospoštovanje, poštenost, spoštovanje zasebnosti in časti, enako obravnavo pripadnikov različnih skupin in prepričanj ter pomembnost sporočane.

Številne so tudi primerjalne analize etičnih kodeksov in raziskave stališč novinarjev. Hafezova (2002) študija kodeksov v Evropi in islamskem svetu razkriva obstoj nekaterih skupnih vrednot, denimo, resnicoljubnosti in objektivnosti. Za azijske in bližnjevzhodne novinarje so temeljne vrednote spoštovanje do drugih, strpnost do verske in kulturne raznolikosti, (omejena) resnicoljubnost ter svoboda in neodvisnost (Rao in Lee 2005). Po Prestonovi (2009) raziskavi so za novinarje iz enajstih držav najpomembnejše nepristranskost, objektivnost, uravnoteženost, poštenost, točnost in iskanje resnice. Kljub nekaterim široko sprejetim vrednotam pa so v različnih medijskih sistemih vidne tudi precejšnje razlike, opozarja Merrill (2009, 4). Tudi Weaver (1996; 1998) v študiji o profesionalnih vrednotah novinarjev iz enaindvajsetih držav ugotavlja obstoj »močnih nacionalnih razlik, ki pretehtajo nad kakršnimikoli univerzalnimi normami ali vrednotami novinarstva po svetu« (Weaver 1996, 89). Študija nacionalnih novinarskih kultur v osemnajstih državah z vseh celin sveta je prav tako pokazala podobnosti in razlike; deloma se je potrdila delitev na »zahodne« in »druge«, vendar tudi intervjuvani novinarji v zahodnih državah niso bili vedno enotni (Hanitzsch idr. 2011).

S številnimi študijami je bil dokazan pomen nacionalnega konteksta pri novinarskem sprejemanju odločitev, recimo, z raziskavo odločanja novinarjev o etičnih vprašanjih v ZDA in Izraelu (Berkowitz idr. 2004, 176). Četudi bi se bilo mogoče dogovoriti o univerzalnosti določenih vrednot, bi se njihova interpretacija in relativna vrednost (lahko) zelo razlikovali, kar je mogoče ponazoriti z različnim razumevanjem svobode govora in družbene odgovornosti v znanem primeru iz leta 2005, ko je danski časnik objavil karikature preroka Mohameda (Wasserman 2010, 71). Vrednota, ki se v številnih naborih pojavlja kot domnevno univerzalna, je, denimo, resnicoljubnost, vendar je novinarji v različnih okoljih ne vrednotijo enako. Intervjuvani novinarji iz Azije in z Bližnjega vzhoda jo razumejo z omejitvami in bi se ji bili pripravljene odreči na račun nekaterih drugih vrednot (Rao in Lee 2005, 115). Kot ugotavlja Deuze (2008, 18), novinarji v demokratičnih družbah sicer zagovarjajo določene skupne vrednote, vendar jih pri svojem delu aplicirajo na različne načine.

Pripisana pomembnost in razumevanje določenih vrednot sta povezana z različnimi tradicijami – z družbenimi, s kulturnimi in tudi filozofskimi. Japonska družba na primer pri zaščiti pravice do zasebnosti ni zelo občutljiva, kar lahko pripišemo japonskemu kulturno-družbenemu okolju; za običajnega Japonca je zasebnost uvožena ideja, saj Japonci

poudarjajo kolektivizem, in značilnost dobrega značaja je, da se človek nauči biti kooperativen z drugimi (Murata in Orito 2008, 239–240). Japonski duh kolektivizma izhaja predvsem iz konfucianizma in deloma iz budizma. Tudi demokratična japonska ustava in novi kodeks novinarske etike nista izničila posebnosti japonske družbe, kjer sta vrednoti hierarhije in harmonije visoko cenjeni tudi v medijskem komuniciranju (Winfield idr. 2000, 343). Opisano razumevanje je neskladno s poudarkom na posamezniku, značilnem za zahodne družbe. Za primer lahko vzamemo Nizozemsko, kjer se kažejo izrazite poteze individualizma in kulture konsenza (De Bony 2005) in kjer je zasebnost zelo cenjena (Van der Horst 1996, 22). A tudi v zahodnem svetu pravica do zasebnosti ni enako razumljena oziroma upoštevana. Nizozemski novinarji kljub navidezni privrženosti istim profesionalnim standardom v praksi posegajo v zasebnost javnih oseb manj napadalno kot, denimo, njihovi britanski kolegi (Vanacker 2014, 66–69), opravljeni tisk pa je v primerjavi z ZDA, Nemčijo in Veliko Britanijo ne samo številčno skromnejši, ampak tudi precej manj vsiljiv (Deuze in Yeshua 2001, 277).

Že bežen pregled novinarskih vrednot in norm, ki jih je mogoče razbrati iz etičnih kodeksov, novinarskih praks in stališč novinarjev, kaže tako na določeno stopnjo soglasja kot tudi razlike, kar pa nekaterih avtorjev ne odvrča od vizije univerzalnega kodeksa. Herrscher (2002, 286) na primer opisuje razlike v novinarskih tradicijah posameznih držav, a obenem ugotavlja, da te ne vplivajo na bistvene vrednote novinarske profesije, zato bi bilo po njegovem mnenju mogoče doseči soglasje o univerzalnem kodeksu.

O snovanju univerzalnega novinarskega kodeksa

Novinarski kodeksi po svetu so večinoma namenjeni novinarjem lokalnih, regionalnih in nacionalnih medijev (Ward 2010a, 158), kodeks na globalni ravni pa ni bil nikoli sprejet, prav tako obstajajo pomanjkljivosti na področju smernic za poročanje o mednarodnih dogodkih (Ward 2009). V preteklosti je bilo več poskusov oblikovanja mednarodnih etičnih kodeksov. Najstarejši sega v leto 1926, številni so sledili zlasti sredi dvajsetega stoletja, ko se je o tem prvič razpravljalo tudi v Združenih narodih: med letoma 1950 in 1952 je Podkomisija za svobodo obveščanja in tiska pripravila Osnutek mednarodnega kodeksa etike za zaposlene v obveščanju (*Draft International Code of Ethics for Information Personnel*), vendar se je Generalna skupščina leta 1954 odločila, da postopkov ne bo nadaljevala, osnutek pa je bil posredovan medijem in profesionalnim združenjem v uporabo po lastni presoji (MacBride idr. 1980, 243–244).

V naslednjih letih in desetletjih so številna mednarodna združenja zasnovala deklaracije ali etične kodekse, recimo, Mednarodna novinarska zveza (1954, Deklaracija o načelih vedenja novinarjev), Medameriško združenje izdajateljev televizijskih programov (1955, Deklaracija o etičnih načelih), novinarski sindikati Evropske skupnosti (1971, Deklaracija o dolžnostih in pravicah novinarjev) idr. (MacBride idr. 1980, 244). Za Deklaracijo o načelih vedenja novinarjev (*Declaration on the Principles of the Conduct of Journalists*), sprejeto leta 1954 in dopolnjeno leta 1986 na svetovnem novinarskem kongresu, White (2007) meni, da je »globalni standard etike« oziroma da »je univerzalen«, saj so ga potrdili novinarski sindikati in združenja iz zelo raznolikih kultur – od Japonske do Kolumbije, od Rusije do Konga, Kanade in Malezije, od ZDA do Irana. Da bi jo lahko uporabili kot izhodišče za globalno novinarsko etiko, se strinja tudi Ward (2008, 143).

MacBridova komisija je novinarski etiki posvetila precej pozornosti. Na podlagi skupnih členov kodeksov nacionalnih in mednarodnih novinarskih združenj je poskušala ugotovi-

viti, ali bi bilo mogoče zasnovati univerzalni kodeks; pripravljen je bil celo osnutek, vendar ni bilo soglasja niti o njegovi vsebini niti o potrebi po njem, zato sklepna priporočila govorijo le o načelih na nacionalni in regionalni ravni, ki pa jih mora brez vladnega vmešavanja pripraviti in sprejeti profesija sama (MacBride idr. 1980, 244, 262). Čeprav avtorji poročila niso priporočili uvedbe univerzalnega kodeksa, so zapisali, da prizadevanj zanj ni treba opustiti, še posebej, ker svet postaja vedno bolj medsebojno odvisen; nekatere temeljne prvine takega kodeksa je po njihovem mnenju mogoče najti v Unescovi deklaraciji o množičnih medijih (UNESCO 1978) kot tudi v določbah, ki so skupne večini zdajšnjih nacionalnih in regionalnih kodeksov (MacBride idr. 1980, 274).

Eden vidnejših poskusov snovanja univerzalnega kodeksa sega v leto 1998, ko so na srečanju Svetovnega združenja tiskovnih svetov (*World Association of Press Councils*) predlagali globalni etični kodeks, vendar predlog ni bil podprt (Frost 2000, 237). Leto pozneje je bila ustanovljena Zveza neodvisnih tiskovnih svetov Evrope (*Alliance of Independent Press Councils of Europe*), ki je v izjavi o ciljih zavzela stališče, da »ni mogoče sprejeti univerzalnega kodeksa etike ter da je treba nasprotovati vsiljevanju nadnacionalnih kodeksov in regulacijskih organizacij bodisi na evropski bodisi na globalni ravni« (AIPCE 1999).

Zagovornik globalne novinarske etike Stephen Ward je leta 2014 objavil *The Ward Code for Global Integrated Ethics*, za katerega navaja, da je »eden prvih celovitih prikazov temeljnih načel za novinarsko etiko v dobi globalnih in spletnih medijev« (Ward 2014). Izhaja iz ugotovitve, da v prejšnjem stoletju zapisani kodeksi izražajo dolžnosti novinarjev le do njihovih sodržavljancev, zato so zastareli. Predlagana načela so podlaga za premislek oziroma kažipot za prihodnjo globalno medijsko etiko, ki priznava, da se globalna načela različno uresničujejo v različnih medijskih kulturah; globalna načela torej ne smejo biti vsiljena različnim novinarskim kulturam, ampak jih te lahko interpretirajo po svoje.

Ob tem je treba opozoriti, da Ward govori o globalnem, in ne univerzalnem kodeksu. Pregled v tem sestavku citirane literature sicer kaže, da avtorji pojma *globalno* in *univerzalno* uporabljajo kot sopomenki, ki ju mestoma nadomeščajo z izrazi *mednarodno*, *skupno* in *transnacionalno*. Vendar *globalno* ni isto kot *univerzalno*, kot je mogoče ugotoviti na podlagi v prejšnjih delih opisanih utemeljitev globalne etike na eni strani in poskusov iskanja univerzalnih vrednot na drugi. Potreba po globalni etiki (in morebiti globalnem kodeksu) izhaja iz novih okoliščin, ki narekujejo globalno odgovornost novinarjev zaradi njihovih vedno bolj globalnih dometa in vpliva. Globalna etika na temelju kozmopolitske države razširja novinarsko odgovornost; njena temeljna zahteva je, da novinarji niso odgovorni zgolj lokalnim, regionalnim ali nacionalnim javnostim, ampak širše, pri čemer ni ključno iskanje univerzalnih vrednot in norm, ampak zavedanje, da mora novinarsko pojmovanje javnega interesa in skupnega dobrega preseči lokalno-nacionalne omejenosti, če želi prispevati k razumevanju in reševanju skupnih problemov vedno bolj globaliziranega sveta. Globalna novinarska etika primarno torej ne pomeni iskanja univerzalnih vrednot, ampak sprejetje kozmopolitske države pri razumevanju in uresničevanju novinarskih vrednot in norm posameznih kultur oziroma tradicij.

Težnje k univerzalnemu kodeksu pa v svojem bistvu ne izstopajo iz tradicionalnih okvirov novinarske odgovornosti do javnosti določenega lokalno-nacionalnega okolja, torej primarno niso povezane s kozmopolitsko državo in z odgovornostjo do državljanov sveta, ampak je zanje ključno iskanje skupnega imenovalca znotraj obstoječega, tj. doseganje soglasja o vrednotah in normah med novinarji v različnih kulturah in tradicijah, ki bi pomenilo, da novinarstvo privzema eno ključnih prvin klasičnih profesij, saj »odsotnost mednarodnega etičnega kodeksa jasno kaže, da je odsotna še ena pomembna razsežnost profesionalizacije

novinarstva« (Splichal 1988, 623). Medtem ko je (novinarska) profesionalizacija desetletja temeljila predvsem na funkcionalističnem pristopu, po katerem so profesije s svojo specializiranostjo in služenjem javnosti razumljene kot pozitivna prvina družbenoekonomskega razvoja, pa v 60. letnih 20. stoletja postane vpliven kritični pogled, po katerem so profesije braniki ozkih, elitističnih interesov, ki spodkopavajo demokracijo in državljane spreminjajo v pasivne potrošnike (Christians in Nordenstreng 2004, 15). Etični kodeksi kot del ideologije profesionalizma vzdržujejo idejo, da je novinarstvo domena specializiranega razreda (Ilggers 1999, 137), in novinarje izolirajo od širše skupnosti (Glasser in Marken 2005, 270). Ob različnih pogledih na vlogo, pomen in učinkovitost zdajšnjih etičnih kodeksov se je treba vprašati, ali je univerzalni kodeks sploh pravi korak na poti h globalni odgovornosti.

Z univerzalnim kodeksom h globalni odgovornosti?

Etični kodeksi so dragoceni kot orodje za samopremislek, ki je novinarjem v pomoč pri razumevanju narave njihovega dela (Christians in Nordenstreng 2004, 19), vendar jih ni mogoče enačiti z novinarsko etiko. Tako imenovana *formalna novinarska etika*, ubesedena v etičnih kodeksih, je zgolj del – in včasih niti ne najpomembnejši del – novinarske etike v določenem okolju (Hafez 2002, 226). Novinarji iz različnih novinarskih kultur različno vrednotijo učinkovitost kodeksov (gl. Fengler idr. 2015), na novinarsko odločanje o etičnih vprašanjih pa vplivajo različni dejavniki. Pogosto ga usmerjajo napetosti med profesionalnimi vrednotami in organizacijskimi imperativi, pri čemer kodeksi novinarjem ne morejo ponuditi vseh odgovorov za reševanje zapletenih dilem, h katerim prispevajo poslovni pritiski, interesi virov in skrb za javni interes (Berkowitz in Limor 2003, 783–784). Raziskava etičnih usmeritev novinarjev iz osemnajstih držav z različnih koncev sveta je, denimo, potrdila velik vpliv ideoloških, kulturnih in družbenih dejavnikov na novinarsko reševanje etičnih dilem (Plaisance idr. 2012), Berkowitz in drugi (2004, 176) pa so ugotovili, da je osebni vrednostni sistem lahko pomembnejši od kodeksov.

Kaj lahko sklenemo na podlagi kritičnega pristopa k novinarski profesionalizaciji in ugotovitve, da tudi etični kodeksi na nacionalnih ravneh niso edini vir novinarjevih etičnih preso? Ali je ob omejitvah kodificirane morale smiselno iskati temelje za univerzalni kodeks, ki ne bo razrešil zdajšnjih problemov novinarstva, ampak bo kvečjemu dodal nove? Ali je premislek o etiki, ki bo zmogla odgovarjati na izzive sodobnega medijskega in družbenega okolja, smiselno obremenjevati z razpravo o univerzalnem kodeksu? Da bi bili zmožni poročati o raznolikih problemih, kulturah in prepričanjih sodobnega sveta, novinarji potrebujejo višje profesionalne standarde, so zapisali avtorji poročila *Mnogo glasov, en svet* (MacBride idr. 1980, 263). Toda ali bi uvedba univerzalnega etičnega kodeksa pomenila zviševanje standardov?

Poleg tega je priprava konceptualnega okvira za globalno etiko zgolj del etičnih reform, ki pa morajo vključevati tudi napore za razvijanje kakovostnejših medijskih institucij in praks; kot piše Ward (2005, 17–18), bodo prizadevanja za etično ravnanje novinarjev brez učinka, če moralni napredek novinarjev ne bo podprt z institucionalno klimo, ki bo v uredništvih spodbujala globalne vrednote. Novinarska uredništva so namreč bistveni dejavnik tako pri spodbujanju kot zaviranju novinarske odgovornosti (Fengler idr. 2015, 260). Da višjih profesionalnih standardov ni mogoče vsiliti s predpisi, so opozorili tudi v MacBridovem poročilu (MacBride idr. 1980, 262). Pomembno je ustvariti za etično ravnanje ustrezne razmere. Poročilo v zvezi s tem navaja Bogdana Osolnika (v MacBride idr. 1980, 242):

Novinarska etika ne more biti omejena na razglašanje načel in zahtevanje, naj jih novinarji spoštujejo. Treba si je nenehno prizadevati za povečanje dejanskih možnosti za svobodno in odgovorno delo v medijih. Eden od najpomembnejših pogojev za to je nedvomno demokratizacija notranjih odnosov v množičnih medijih. Stopnja, do katere lahko tisti, ki delajo v medijih, razvijejo svojo ustvarjalnost ter uveljavijo svoje moralne in profesionalne lastnosti, je odvisna od načina upravljanja institucije, razpoložljivih finančnih virov, uredniške politike in mnogih drugih konkretnih pogojev.

Navedeno razmišljanje – aktualno tudi po treh desetletjih in pol – opozarja na problem (ne)avtonomije novinarstva in medijev oziroma na bistvo krize novinarske etike, ki je predvsem kriza novinarja kot subjekta (o tem več v Poler Kovačič 2005), ko njegovo mesto prevzemajo lastniki kapitala ter nosilci politične moči in oblasti. Težave novinarstva se poglobljajo, novi kodeksi pa jih ne rešujejo. Gotovo ni realno pričakovati, da bodo kodeksi vplivnejši od ekonomskih pritiskov, ki novinarje silijo k ustvarjanju vsebin, v katerih ima privlačnost za bralce oziroma oglaševalce prednost pred etičnostjo – še zlasti ne v negotovih razmerah prekarne delo in neurejenega socialnega položaja novinarjev. Tu so za novinarstvo ključni izzivi sodobnega časa, na katere pa ni mogoče odgovoriti s sprejemanjem novih kodeksov in gotovo ne z univerzalnim etičnim kodeksom. Če se novinarstvo in družba ne bosta soočila z njimi, se bodo trendi nižanja novinarskih standardov (gl. Ward 2010a, 3) krepili tako na lokalno-nacionalnih kot tudi na globalni ravni.

Vendar ugotovljeno ne pomeni, da novinarska etika novega tisočletja ne potrebuje kozmopolitske perspektive in usmeritve h globalno odgovornemu poročanju. Zavrnitev univerzalnega kodeksa, ki izhaja iz omejitev kodificiranja novinarske odgovornosti na splošno, terja premislek, kako k istemu cilju – torej globalno odgovornemu novinarstvu – stremiti na druge načine. Christians in Nordenstreng (2004) predlagata revizijo zdajšnjega koncepta etike iz profesionalne v državljansko, ki namesto na posebnih dolžnostih novinarjev temelji na univerzalni človeškosti, zato ne potrebuje z lokalno-nacionalnimi interesi omejenih profesionalnih kodeksov (prav tam, 13–14). H globalni odgovornosti novinarjev lahko prispeva tudi novinarsko izobraževanje. Ward (2011b) na primer svetuje, naj učitelji etike bodoče novinarje usposabljaajo za globalno odgovorno sporočanje tudi s poučevanjem mnoštva pristopov k novinarski etiki z različnih koncev sveta. Navedeno tudi ne pomeni, da je treba opustiti razprave o univerzalnem kodeksu. Pogovor o samoregulaciji znotraj novinarskih skupnosti je koristen, vendar ne sme biti osredotočen le na zapis univerzalnega kodeksa kot primarni cilj. Razprave o kodeksu bi morale biti del obsežnega in nenehnega samospraševanja novinarjev o svojem poslanstvu, položaju in prihodnosti. Razumeti jih je treba predvsem kot priložnost za širšo analizo stanja v profesiji in kritičen premislek o tem, kaj lahko novinarska skupnost in družba storita za premostitev ovir pri uresničevanju cilja svobodnega in odgovornega novinarstva.

IZJAVA O KONFLIKTU INTERESOV

Avtorica ne poroča o potencialnem konfliktu interesov.

LITERATURA

- AIPCE. 1999. "Statement of Aims." <http://www.aipce.net/aboutAipce.html>.
- Apel, Karl-Otto. 2000. "Globalization and the Need for Universal Ethics." *European Journal of Social Theory* 3 (2): 137–155.
- Bauman, Zygmunt. 1993. *Postmodern Ethics*. Oxford: Blackwell.

- Berkowitz, Dan, in Yehiel Limor. 2003. "Professional Confidence and Situational Ethics: Assessing the Social-Professional Dialectic in Journalistic Ethics Decisions." *Journalism & Mass Communication Quarterly* 80 (4): 783–801.
- Berkowitz, Dan, Yehiel Limor in Jane Singer. 2004. "A Cross-Cultural Look at Serving the Public Interest: American and Israeli Journalists Consider Ethical Scenarios." *Journalism* 5 (2): 159–181.
- Brislin, Tom. 2004. "Empowerment as a Universal Ethic in Global Journalism." *Journal of Mass Media Ethics* 19 (2): 130–137.
- Christians, Clifford G. 1997. "The Ethics of Being in a Communications Context." V: *Communication Ethics and Universal Values*, uredila Clifford Christians in Michael Traber, 3–21. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage.
- Christians, Clifford, in Kaarle Nordenstreng. 2004. "Social Responsibility Worldwide." *Journal of Mass Media Ethics* 19 (1): 3–28.
- De Bony, Jacqueline. 2005. "Dutch Decision as Rooted in Dutch Culture: An Ethnologic Study of the Dutch Decision Process." <https://hal.archives-ouvertes.fr/halshs-00113147/document>
- Deuze, Mark, in Daphna Yeshua. 2001. "Online Journalists Face New Ethical Dilemmas: Lessons from the Netherlands." *Journal of Mass Media Ethics* 16 (4): 273–292.
- Deuze, Mark. 2005. "What Is Journalism? Professional Identity and Ideology of Journalists Reconsidered." *Journalism* 6 (4): 442–464.
- Deuze, Mark. 2008. "Understanding Journalism as Newswork: How It Changes, and How It Remains the Same." *Westminster Papers in Communication and Culture* 5 (2): 4–23.
- Fengler, Susanne, idr. 2015. "How Effective is Media Self-Regulation? Results from a Comparative Survey of European Journalists." *European Journal of Communication* 30 (3): 249–266.
- Frost, Chris. 2000. *Media Ethics and Self-Regulation*. Harlow: Longman.
- Glasser, Theodore L., in Lise Marken. 2005. "Can We Make Journalists Better?" V: *Making Journalists: Diverse Models, Global Issues*, uredil Hugo de Burgh, 264–276. London, New York: Routledge.
- Hafez, Kai. 2002. "Journalism Ethics Revisited: A Comparison of Ethics Codes in Europe, North Africa, the Middle East, and Muslim Asia." *Political Communication* 19 (2): 225–250.
- Hanitzsch, Thomas, idr. 2011. "Mapping Journalism Cultures across Nations: A Comparative Study of 18 Countries." *Journalism Studies* 12 (3): 273–293.
- Herrscher, Roberto. 2002. "A Universal Code of Journalism Ethics: Problems, Limitations, and Proposals." *Journal of Mass Media Ethics* 17 (4): 277–289.
- IFJ. 1954/1986. "IFJ Declaration of Principles on the Conduct of Journalists." <http://www.ifj.org/about-ifj/ifj-code-of-principles/>
- IFJ. 1999. "Media Ethics and Self-regulation." <http://www.ifj.org/nc/news-single-view/browse/26/backpid/236/article/media-ethics-and-self-regulation-conclusions-of-the-conference-tirana-september-1999/>
- Iggers, Jeremy. 1999. *Good News, Bad News: Journalism Ethics and the Public Interest*. Boulder: Westview Press.
- Kraidy, Marwan M. 1999. "The Global, the Local, and the Hybrid: A Native Ethnography of Glocalization." *Critical Studies in Mass Communication* 16 (4): 456–576.
- MacBride, Sean, idr. 1980. *Many Voices, One World*. Paris: UNESCO. <http://unesdoc.unesco.org/images/0004/000400/040066eb.pdf>.
- Maruyama, Tetsuo. 2008. "Toward the Universal Ethics and Values in the Age of Globalization: with Reference to Japanese Religions Compared to Modern Rationalism." *Politics and Religion* 2 (2): 165–182.

- Mel , Dom nec, in Carlos S nchez-Runde. 2013. "Cultural Diversity and Universal Ethics in a Global World." *Journal of Business Ethics* 16 (4): 681–687.
- Merrill, John C. 2009. "Introduction to Global Western Journalism Theory." V: *Global Journalism: Topical Issues and Media Systems*, uredil Arnold S. de Beer, 3–21. Boston: Pearson Education.
- Murata, Kiyoshi, in Yohko Orito. 2008. "Rethinking the Concept of the Right to Information Privacy: A Japanese Perspective." *Journal of Information, Communication and Ethics in Society* 6 (3): 233–245.
- Osolnik, Bogdan. 2005. "The MacBride Report – 25 Years Later." *Javnost/The Public* 12 (3): 5–12.
- Perkins, Michael. 2002. "International Law and the Search for Universal Principles in Journalism Ethics." *Journal of Mass Media Ethics* 17 (3): 193–208.
- Plaisance, Patrick Lee, Elizabeth A. Skewes in Thomas Hanitzsch. 2012. "Ethical Orientations of Journalists around the Globe: Implications from a Cross-National Survey." *Communication Research* 39 (5): 641–661.
- Poler Kova  , Melita. 2005. *Kriza novinarske odgovornosti*. Ljubljana: FDV.
- Preston, Paschal. 2009. *Making the News: Journalisms and News Cultures in Europe*. London, New York: Routledge.
- Rao, Shakuntala, in Seow Ting Lee. 2005. "Globalizing Media Ethics? An Assessment of Universal Ethics among International Political Journalists." *Journal of Mass Media Ethics* 20 (2): 99–120.
- Rao, Shakuntala. 2009. "Glocalization of Indian Journalism." *Journalism Studies* 10 (4): 474–488.
- Reese, Stephen D. 2010. "Journalism and Globalization." *Sociology Compass* 4 (6): 344–353.
- Splichal, Slavko. 1988. "Izobra evanje, etika in profesionalizacija novinarstva." *Teorija in praksa* 25 (5): 619–624.
- Starck, Kenneth. 2001. "What's Right/Wrong with Journalism Ethics Research?" *Journalism Studies* 2 (1): 133–152.
- Strentz, Herb. 2002. "Universal Ethical Standards?" *Journal of Mass Media Ethics* 17 (4): 263–276.
- The Ward Code for Global Integrated Ethics. 2014. <http://mediamorals.org/the-ward-code-for-global-integrated-ethics/>
- Thornton, William H. 2000. "Mapping the 'Glocal' Village: the Political Limits of 'Glocalization.'" *Continuum: Journal of Media & Cultural Studies* 14 (1): 79–89.
- UNESCO. 1978. "Declaration on Fundamental Principles Concerning the Contribution of the Mass Media to Strengthening Peace and International Understanding, to the Promotion of Human Rights and to Countering Racism, Apartheid and Incitement to War." http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13176&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html
- Van der Horst, Han. 1996. *The Low Sky: Understanding the Dutch*. Den Haag: Scriptum Books, Schiedam/Nuffic.
- Vanacker, Bastiaan. 2014. "Covering the Private Lives of Public Officials: Comparing the United Kingdom, Flanders, and the Netherlands." V: *The Ethics of Journalism: Individual, Institutional and Cultural Influences*, uredila Wendy N. Wyatt, 65–72. London, New York: I. B. Tauris.
- Ward, Stephen J. A. 2005. "Philosophical Foundations for Global Journalism Ethics." *Journal of Mass Media Ethics* 20 (1): 3–21.
- Ward, Stephen J. A. 2008. "Global Journalism Ethics: Widening the Conceptual Base." *Global Media Journal – Canadian Edition* 1 (1): 137–149.
- Ward, Stephen J. A. 2009. "Global Journalism Ethics." http://www.journalismethics.info/global_journalism_ethics/index.htm

- Ward, Stephen J. A. 2010a. *Global Journalism Ethics*. Montreal, Kingston: McGill-Queen's University Press.
- Ward, Stephen J. A. 2010b. "Summary of 'Toward a Global Media Ethics: Theoretical Perspectives.'" *Journal of Mass Media Ethics* 25 (1): 65–68.
- Ward, Stephen J. A. 2011a. "Ethical Flourishing as Aim of Global Media Ethics." *Journalism Studies* 12 (6): 738–746.
- Ward, Stephen J. A. 2011b. "5 Principles for Teaching Journalism Ethics in the Digital Age." <http://mediashift.org/2011/02/5-principles-for-teaching-journalism-ethics-in-the-digital-age046/>
- Ward, Stephen J. A. 2014. "Introducing the Ward Code for Global Integrated Ethics." <http://mediamorals.org/introducing-the-ward-code-for-global-integrated-ethics/>
- Wasserman, Herman, in Shakuntala Rao. 2008. "The Globalization of Journalism Ethics." *Journalism* 9 (2): 163–181.
- Wasserman, Herman. 2009. "Global Journalism Ethics." V: *Global Journalism: Topical Issues and Media Systems*, uredila Arnold S. de Beer in John C. Merrill, 85–94. Boston: Pearson.
- Wasserman, Herman. 2010. "The Search for Global Media Ethics." V: *Journalism Ethics: A Philosophical Approach*, uredil Christopher Meyers, 69–83. Oxford: Oxford University Press.
- Wasserman, Herman. 2011. "Towards a Global Journalism Ethics via Local Narratives." *Journalism Studies* 12 (6): 791–803.
- Weaver, David. 1996. "Journalists in Comparative Perspective: Backgrounds and Professionalism." *Javnost—The Public* 3 (4): 83–91.
- Weaver, David. 1998. "Journalists around the World: Commonalities and Differences." V: *The Global Journalist: News People around the World*, uredil David H. Weaver, 455–480. Cresskill: Hampton Press.
- White, Aidan. 2007. *To Tell You the Truth: The Ethical Journalism Initiative*. Bruselj: IFJ. http://ethicaljournalisminitiative.org/pdfs/EJI_book_en.pdf
- Winfield, Betty H., Takeya Mizuno in Christopher E. Beaudoin. 2000. "Confucianism, Collectivism and Constitutions: Press Systems in China and Japan." *Communication Law and Policy* 5 (3): 323–347.

Melita Poler Kovačič je redna profesorica na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani. E-naslov: melita.poler-kovacic@fdv.uni-lj.si.